

Liseli Gençlerin Dindarlık Eğilimi ve İyilik Algısı Arasındaki İlişki*

Emine Zehra BİLGE, Mustafa Naci KULA**

Liseli Gençlerin Dindarlık Eğilimi ve İyilik Algısı Arasındaki İlişki

The Relationship Between Religious Orientation and Perception of Goodness of High School Youth

Özet

Bu araştırmanın amacı ve ana problemi; iç ve dış güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Alt problemler ise bu iki değişken ile demografik değişkenlerin ilişkisidir. Çalışmanın teorik kısmında dokümantasyon tekniği uygulanmıştır. Alan araştırmasında ise, Ankara ilinde beş farklı lise türünde öğrenim gören 379 öğrenci ile bir anket çalışması yapılmıştır***. Araştırma bulgularına göre; iç güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı, dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık eğilimi ve iyilik algısı ile bazı demografik değişkenler arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Abstract

The purpose and main problem of this research; to identify the relationship between intrinsic and extrinsic religious orientation and perception of goodness. The sub-problem is the relationship between these two variables and demographic variables. Documentation technique was applied in the theoretical part of the study. In the field study, a questionnaire was conducted with 379 students studying in five different high school types in Ankara. According to the research findings; a positive meaningful correlation was found between the intrinsic religious orientation and perception of goodness, and a negative correlation was found between extrinsic religious orientation and perception of goodness. Significant correlations were also found between religious orientation and perception of goodness and some demographic variables.

Anahtar Kelimeler: İç Güdümlü Dindarlık, Dış Güdümlü Dindarlık, İyilik Algısı

Keywords: Intrinsic Religiousness, Extrinsic Religiousness, Perception of Goodness

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

İnsanın hem kendi iç dünyasını hem de toplumsal hayatını düzenlemede ahlâki ve dini değerler belirleyici rol oynamaktadır. Ahlâk ve din hayatımızı kuşatan iki alan olarak doğuşları ve

* Bu makale "Liseli gençlerde iç ve dış güdümlü dindarlık ve iyilik algıları (Ankara örneği)" başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

** Emine Zehra BİLGE, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, ezbilge@yahoo.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-2823-5488, Mustafa Naci KULA, Doç.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Ana Bilim Dalı, nkula@yahoo.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-7963-6148

*** Anket çalışması için gerekli olan izinler Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından (Sayı: B. 30.2.OĞÜ.0.72.00.302.08.01 1104-3015, Tarih: 25 Nisan 2012) ve Ankara Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğünden (Sayı: B. 08.4.MEM. 0.06.20.01-60599/35220, Tarih: 10 Mayıs 2012) alınmıştır.

yönelindikleri amaç bakımından daima ilişki içinde olmuştur (Topçu, 2010). Bu değerler insanlara hem bireysel hem de sosyal anlamda bir zihniyet ve bakış açısı kazandırmaktadır. İnsanlar arası ilişkilerden ibaret olan sosyal hayat davranışlardan meydana gelmektedir. Bu davranışların en temel dayanağı ve belirleyici ilkesi ise dini ve ahlâki değerlerdir (Güngör, 2008). “İyilik” bu anlamda en önemli değerlerden biridir.

Kur’an’ı Kerim’e göre bu dünya hayatının amacı “iyi olanı gerçekleştirmedir” (Mülk, 67/2). Hz. Muhammed (s.a.s.) de güzel ahlâki tamamlamak ve insanları iyiye ve güzele yönlendirmek üzere gönderilmiştir. Peygamber insanlar için bir rol-model, alınması gereken en güzel örnek olarak dindarlığın nihai hedefini ortaya koymuştur (Hökelekli, 2011; Okumuş, 2010). Bu çerçevede din, toplumun yapısının değerler üzerine inşa edilmesini ister.

Din insandan iyi olanı gerçekleştirmesini isterken öğreti ve pratikleriyle bunun yollarını ve nasıl olacağını açıklamış ve göstermiştir. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde iyilik (birr) kavramının içeriği ayrıntılı olarak açıklanmış ve nelerin iyilik olup olmadığı belirtilmiştir. Özellikle Birr (iyilik) ayeti olarak da isimlendirilen Bakara, 2/177. ayet bize iyilik kavramının inanç, ibadet (amel) ve ahlâk üzerine temellendirildiğini ve bu üç boyutu da içerdiğini göstermektedir. Dindar bir insandan da beklenen iyiliği bu boyutlar üzerinden algılaması ve yaşamasıdır. Bu noktada dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin yönünün nasıl olduğu gibi sorular karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma konusu olarak dindarlık eğilimi (iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık), değer ve iyilik kavramlarını temel alan ve lise düzeyindeki gençler üzerinde yapılan bu çalışma bu sorulara cevap aramaktadır. Araştırmanın ana hipotezi ise; “Dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, dış güdümlü dindarlıkla iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır” şeklinde belirlenmiştir.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Ergenlikte Ahlaki ve Dini Gelişim

Ergenlik döneminde genç somut düşünceden soyut düşünceye geçişle birlikte ahlâki gelişiminde de önemli değişiklikler yaşamaktadır. Ahlak konusundaki en etkili teorisyenlerden olan Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg; gencin duygu, düşünce ve davranışlarında ahlâk ile ilgili meydana gelen değişimin çeşitli aşamalardan oluştuğunu ifade etmişlerdir (Başaran, 1994; Clouse, 2000; Cüceloğlu, 2009; Yavuzer, 1999).

Ahlâki gelişim aşamasında genç, çok yönlü düşünebilmesi neticesinde düşünce esnekliğine kavuşur. Toplumsal kuralları yeniden gözden geçirir ve bunların değişebileceğini düşünür. Problemlere çözüm önerileri getirir (Hökelekli, 2011; Yavuzer, 1999). Cömertlik, ahde vefa, sadakat, iyilik gibi hem ahlâki hem de dini değerler gencin ahlâki gelişiminde etkisini hissettirir. Bu dönemde ahlâki gelişim ile dini gelişim birbirlerini destekleyen bir yapılanma içerisindedir (Koç, 2004).

Ergenlik dönemi, soyut düşünmenin gelişmesine paralel olarak dini şuurun da geliştiği bir dönemdir (Armaner, 1980; Bahadır, 2006; Hökeleki, 1993; Kula, 2001; Vergote, 1978). Ergenlik dönemi dini gelişim süreci genel olarak üç aşamadan oluşmaktadır (Hökeleki, 1993: 267-280):

1. Dini Şuurun Uyanışı (12-14 yaş)
2. Dini Şüphe ve Çatışmalar (14-18 yaş)
3. Dini İnanç ve Tutumların Belirginleşmesi (18-21 yaş)

Lise düzeyindeki gençler dini gelişim sürecinin ikinci aşamasında yer almaktadır. Bu dönemde genç kendini dini şüphe ve çatışmaların ortasında bulur. Biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel açıdan yaşadığı önemli gelişme ve değişiklikler buna zemin hazırlamıştır.

Dini şüphe ve çatışmaların oluşmasında en önemli etken zihinsel anlamda meydana gelen gelişmelerdir (Bahadır, 2006). Dini şüphe ve çatışmalar gencin dini gelişim süreci üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu süreçte yaşanan bunalımlar, gerginlik, kararsızlık, yetersizlik gibi duygusal çalkantılar genci dini konularda daha fazla araştırma yapmaya sevk eder. Bu durum da dini inanç ve tutumların netleşmesini sağlamaktadır (Bahadır, 2006; Hökeleki, 1993; Kula, 2001).

2.2. Dindarlık Eğilimi

Dini yaşantının çok boyutlu olmasından, aynı dine bağlı kişilerin dinlerini farklı seviye ve kalitede yaşamalarından hareket eden Allport, farklılıkları iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık olarak iki temel tutumla sınıflandırmıştır. Allport bu sınıflandırmayı dindarlığın niteliğine, içtenliğine ve samimiyetine bakarak yapmıştır (Cirhinlioğlu, 2010; Gürses, 2001; Hökeleki, 1993; Yapıcı, 2002).

İç güdümlü dindarlar için din başlı başına bir amaçtır. Din hayatlarını tüm yönleriyle etkiler. Dini inançlarına tamamen bağlıdırlar ve günlük hayatlarını buna göre düzenlerler. Dini inanç ve değerlerine göre kişilikleri şekillenir. Dinden herhangi bir menfaat beklemezler ve sosyal kazanç elde etmeye çalışmazlar (Allport, Ross, 1967; Cirhinlioğlu, 2010). Tüm davranışlarında Allah'ın hoşnutluğu temel esastır. Kendilerini dine adanmışlar çünkü hayatlarının merkezinde din vardır. (Gürses, 2010). Bireysel ihtiyaçları, arzuları ne kadar güçlü olursa olsun nihai bir öneme sahip değildir. İhtiyaçlarını dini inançlarıyla uyumlu hale getirmek için uğraşırlar Temel motivasyon kaynakları dinleridir (Allport, Ross, 1967). Allport'a (1977) göre insanların çoğu sadece sıkıntı ve zorluk dönemlerinde dine yönelirken iç güdümlü dindarlar her durumda din ile ilişkilerini sürdürürler. Tanrı onlar için koşulsuz bir sevgi kaynağıdır ve yardımsever, hoşgörülü bir Tanrı anlayışına sahiptirler (akt. Gürses, 2001: 84-85).

İç güdümlü dindarlar dış güdümlü dindarlara göre daha fazla yardımseverdir (Allport, 1967). Yardıma ihtiyaç duyan kişi bunu belli etmese bile, o kişiye yardım etme konusunda ısrarlı davranırlar (Ayten, 2009). Bu konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda iç güdümlü dindarlığın depresyon ve anksiyete ile negatif, ruh sağlığı ile pozitif, önyargı ile negatif, yardımseverlik ve empati ile pozitif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2009; Gürses, 2010). Ayrıca iç güdümlü

dindarların dış güdümlü dindarlara göre psikolojik açıdan daha uyumlu oldukları ve ölümden, belirsizlik ve bilinemezlikten çok az korktukları ortaya çıkmıştır (Gürses, 2010; Onay, 2004).

Dış güdümlü dindarlık modelinde din kişiler için amaç değil bir araçtır (Allport, Ross, 1967). Dindar olarak görünme isteği sosyal, araçsal ve çıkarıcı olan dışsal değerlere ve inançlara dayandırılır (Cirhinlioğlu, 2010). Dinlerinin temel prensiplerini kişisel istek ve ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getirmek için değiştirirler. Tanrı'ya benliklerinden vazgeçmeden yönelirler (Allport, Ross, 1967). Dış güdümlü dindarların Tanrı ile olan ilişkileri fayda üzerine kuruludur (Hökeleki, 1993, 2010). Bunun yanında sert ve cezalandırıcı bir Tanrı anlayışına sahiptirler (Gürses, 2010).

Dış güdümlü dindar dini; statü kazanma, güvenlik sağlama, kendini haklı gösterme, zenginlik, itibar, mal ve mevki elde etme, güçlü bir gruba dâhil olma gibi hedeflere ulaşmak için aracı kılar. (Cirhinlioğlu, 2010; Okumuş, 2005). Bundan dolayı bu dindarlık anlayışına “fonksiyonel din” veya “psikolojik ihtiyaçlar dini” de denilmektedir (Hökeleki, 1993). Din içten doğan değil dıştan gelen bir değer olduğu için Tanrı ile ilişkileri de içinde buldukları duruma göre şekillenir. Eğer sıkıntı ve zorluk içerisinde iseler Tanrı'ya yönelirler. Güvenlik, korunma ve duadan faydalanmak için dua ederler. Bu ilişki işe yararsa onlar için bir anlam ifade eder (Gürses, 2001; Okumuş, 2005). Dış güdümlü dindarlık, samimiyetle yaşanan iç güdümlü dindarlığın zıddı olarak “gösterişçi dindarlık” diye de isimlendirilir. Gösteriş hem inanç hem de amel boyutunda gerçekleştirilebilir (Okumuş, 2005: 49-52).

Dinler mensuplarından ibadetlerinde samimi ve ihlâslı olmalarını isterler. Çünkü bu durum kendi içinde sağlıklı, tutarlı, çelişkisiz bir yapı oluşturur (Okumuş, 2005: 44-72). Dış güdümlü dindarlıkta ise bu tutarlı yapının sağlanması mümkün olmaz. Bunun neticesinde ise hem bireysel hem de toplumsal açıdan olumsuzluklar yaşanır. Yardımseverlik ve dindarlık ilişkisini araştıran pek çok çalışmada dış güdümlü dindarlık ile yardım etme davranışı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Ancak bazı çalışmalarda dış güdümlü dindarlığın zayıf da olsa yardım etme davranışını pozitif yönde etkilediği görülmüştür (Ayten, 2009). Çünkü burada gösteriş ön plana çıkmaktadır. Gösterişçi dindar, herkesin yardım ettiği bir ortamda olumsuz bir görüntü vermemek ve yardım etmekle övünebilmek hatta gerekirse bundan başka çıkarlar sağlayabilmek için yardım etme davranışını yerine getirebilmektedir (Okumuş, 2005).

Bunun yanında yapılan diğer araştırmalarda dış güdümlü dindarlığın empati ile negatif, önyargı ile pozitif, ruh sağlığı ile negatif, depresyon ve anksiyete ile pozitif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2009; Gürses, 2010; Onay, 2004). Kendini gerçekleştirme düzeyinin de dış güdümlü dindarlarda düşük olduğu gözlenmiştir. Ancak dini sorgulama bakış açıları arttıkça kendini gerçekleştirme düzeylerinde olumlu yönde gelişme olmuştur (Göcen, 2005).

2.3. Dini Değer - Ahlaki Değer İlişkisi

Psikolojide değer, insan davranışlarına yol gösterici olmasından dolayı önemlidir. Değer, ahlâki davranış konusunda bireyin başka insanları ve onlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendirme esnasında başvurduğu bir kıstastır (Güngör, 2010: 28).

Değer alanları çoğu kez birbirlerinden bağımsız değildirlir. Çünkü davranışlar ve düşünce unsurları arasında bir uyumun sağlanabilmesi için değer alanları arasında dinamik bir ilişki ve ahengin bulunması zorunludur (Güngör, 2010: 44). Örneğin iyilikseverlik ahlâki bir değer olmanın yanında aynı zamanda dini ve sosyal bir değerdir. Değer alanları zaman zaman birbirleriyle çatışma içinde olmalarına rağmen özellikle ahlâki değerler ile dini değerler arasında bir uyum ve paralellik göze çarpmaktadır (Uysal, 2005). Din, bütün insani değerlerin kaynağını Tanrı'ya dayandırır. Bunun neticesinde değerlere inanç altyapısı hazırlayarak din ve değer arasında kuvvetli bir ilişkinin oluşmasını sağlar (Sambur, 2007). Bu ilişki sebebiyle din, ahlâki seçimlerimizde belirleyici bir otorite olmaktadır. Böyle bir durumda ahlâk değerleri yeni bir boyut kazanır ve din ile birlikte gelişir (Aydın, 1992). Din ahlâki hayatın tek kaynağı olmamakla birlikte ahlâki değerlerin pek çoğu dinden gelmektedir (Güngör, 2008: 115). Dini değerler ahlâki değerlere temel oluştururken aynı zamanda ahlâki bilinci besleyip güçlendirir (Akdoğan, 2011).

Din ve ahlâkın esas gayesi; “insan ruhunu temizlemek, yükseltmek ve sonsuza doğru yöneltmektir” (Topçu, 2010: 29). Bu iki alana ait değerler insan, Allah ve evren arasındaki ilişkinin uyum ve denge içinde olmasını sağlar ve insanın sosyal hayatını kuşatan ilkeler ve ölçüler koyar. Dini ve ahlâki değerlerin hayatımızda birlikte yer bulması insanı erdemli bir yaşayışa yönlendirmektedir (Akdoğan, 2011; Okumuş, 2011). İslam dini insana ahlâki ve dini değerleri kılavuz edinerek iyi işler yapma görevi vermiştir. Bu süreçte bu değerler birbirlerinin tamamlayıcısı olmaktadır (Hökelekli, 2011).

2.4. İyilik (Birr-Goodness)

İyilik dini ve ahlâki bir değer olduğu için bu çalışmada Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde iyilik kavramını karşılayan birr kavramı esas alınmıştır. Buna bağlı olarak alan araştırmasında kullanılan “İyilik Algısı Ölçeği” de “birr” kavramının anlam alanına giren ifadelerden oluşturulmuştur. Evrensel bir değer olan “iyilik” (birr- goodness) Türkçede “Hayır, karşılık beklemeden yapılan yardım, lütuf, kerem” anlamlarına gelir (Doğan, 1996: 568). Bu kavram İngilizcede goodness, Arapçada ise “birr” kelimesi ile ifade edilmektedir.

Birr kavramı sözlükte; “Hayır, iyilik, gönül” (Karaman ve Topaloğlu, 1977: 20), “iyilik, güzellik, hayır, ana-babaya itaat, başta bulunma” (Devellioglu, 1996: 109) anlamlarına gelir. Arap dil lügatlerinde genel olarak, “bolca iyilik ve ihsanda bulunmak, sıdk, sadakat ve sevgiyle bağlılık, itaat etme” gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Birr; “İnsanları Cenab-ı Hakk'a yaklaştıran her türlü iyilik, hayır ve taat” olarak da kabul edilmiştir (Çantay, 1972: 48). İslam Ansiklopedisinde ise “İman, ibadet ve ahlâka ilişkin bütün iyilikleri ifade eden bir terim” olarak tanımlanmıştır (Toksarı, 1992: 204).

2.4.1. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde İyilik (Birr) Kavramı

Kur'an'ın gelmesiyle birlikte anlam genişlemesi yaşayan “birr” (iyilik) kavramı iman, ibadet, amel ve ahlâkla ilgili esasları ve tüm erdemli davranışları kapsamaktadır (Ağırkaya, 2009; Okumuş, 2002). Bunun yanında ihsan, sıla, taat, hayr, salah, maruf ve fazilet kavramları “birr”in anlam alanına giren kavramlardır. Ayrıca iyiliğe ulaşmaya aracı kılınmalarından dolayı takva, sıdk ve infak

kavramlarıyla yakın bir anlam ilişkisine sahiptir (Ağırkaya, 2009: 38-62). Bakara Suresi'nin 177. Ayeti (dini literatürde "birr" ayeti olarak isimlendirilmektedir) iyilik kavramını tüm boyutlarıyla tanımlamaktadır: "İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik; Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir." (Bakara, 2/177). Bu ayet incelendiğinde iyilik kavramının inanç, ibadet (amel) ve ahlâk üzerine temellendirildiği ve bu üç boyutu da içerdiği görülmektedir. (Okumuş, 2002; Şeltut, 2001).

İslam inanç sisteminde Allah ile insan arasında ontolojik ve ahlâki olmak üzere iki tür ilişki vardır. İnsandan istenen ontolojik olan ilişkiyi ahlâki ölçüler içinde sürdürmesidir. Bu ilişkinin Allah tarafından istenildiği biçimde olmasına iman, bunun tersi bir durumda gerçekleşmesine ise şirk denilmektedir. Bunun yanında ameller iman ile değer kazanmakta ve bir anlam ifade etmektedir. Çünkü iman her türlü bir'in esası ve başlangıcıdır. Bu nedenle ayette iyilik tanımlanırken iman esasları ilk sırada yer almıştır (Ağırkaya, 2009: 100-102). İnsan yaratılışı gereği olumlu ve olumsuz gelişmelere açık bir potansiyele sahiptir. Kendi haline bırakıldığı zaman kötüye yönelmesi iyiye yönelmesinden çok daha kolay olmaktadır. İyiye ulaşabilmesi için de Allah ile dinamik bir ilişki içine girmesi gerekir (Hökekleli, 2011: 213-220).

Birr ayetinin iman esaslarından sonraki kısmında ibadetlere (amel) yer verilmiştir. Amelde birr; inananların onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere vermeleri, namazı dosdoğru kılp, zekâtı vermeleridir. Izutsu (2003), ayette sayılan bu amellerden dolayı birr'i "gerçek iman" veya "salihat" olarak tanımlamıştır.

"Birr" ayetinin iman, amel ve ahlâk kısımlarında sayılan hususların hepsi insanın ahlâki yetkinliğe ulaşmasını ve erdemli bir hayat yaşamasını sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle Kur'an'ın genelinde iman, ibadetler ve ahlâki olarak nitelendirilen davranışlar çoğunlukla beraber zikredilir. Bu noktada ibadetlerin hakkıyla ve gösterişten uzak bir şekilde yerine getirilmesi ve bununla birlikte gönüllü olarak iyilik davranışlarında bulunulması insanın ahlâki yetkinliği açısından olumlu sonuçlar doğurur. Birr ayetinde (2/177) "mal sevgisi ve mala ihtiyaç duyulmasına rağmen" ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunulması farz olan namaz ve zekâttan önce zikredilmiştir. İnsanın zorunlu olmadığı halde bu iyilikleri yapması onun dindarlığındaki samimiyetinin ve ihlâsının göstergesidir ve bu özellik onun birr'e ulaşmasını sağlar.

Birr ayetinin son kısmında ise ahitlerini yerine getirme, sıkıntı ve darlık zamanlarında, savaşta sabretme gibi ahlâki erdemlerden bahsedilmektedir. Bunları gerçekleştirenler ise sadık ve takva sahibi olarak nitelendirilirler. Burada geçen sıdk kavramı, doğruluk, sadakat ve bağlılık anlamlarına gelir. Bazı âlimler birr'e doğruluk anlamını da vermişlerdir (Okumuş, 2002). "Size gereken sıdktır, zira sıdk birre, birr de cennete ulaştırır" (Buhari, Edeb: 69; Müslim, Birr: 103-105). Bu hadiste sıdk

iyilik ve erdemlere götüren bir vasıta, birr ise sıdkın sonucu olarak zikredilmiştir (Okumuş, 2002: 109).

Birr kavramıyla ilgili olan ve Bakara, 2/177. Ayet gibi (“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir...”) birr’in ne olmadığını anlatarak başlayan bir diğer ayet de şudur: “...İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi insanın davranışdır. Evlere kapılarından girin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz” (Bakara, 2/189). Bu iki ayette özden yoksun ve asıl anlamından kopuk olarak amellerde şekle bağlı kalmanın birr olmadığı vurgulanmaktadır.

İlk ayette (Bakara, 2/177); kıblenin değiştirilmesi üzerine müşriklerin ve bazı Müslümanların bu meseleyi iyiliğin tek ölçüsü olarak kabul etmeleri ve diğer salih amel ve faziletleri unutmaları eleştirilmiştir. Çünkü burada önemli olan şekil ve kabuk değildir. Yapılan ibadet samimiyetten uzak, içerik ve özden yoksunsa yüzün doğu veya batıya dönmesinin bir anlamı kalmamaktadır. Burada istenilen “itaat”tir. Yani Allah’ın emirlerine uymak, yönelttiği tarafa yönelmektir ki birr, takva ve kâmil iman budur. (Okumuş, 2002). “Onların etleri ve kanları asla Allah’a ulaşmaz. Fakat O’na sizin takvanız ulaşır...” (Hac, 22/73), ayeti de amellerde belli bir şekle sadık kalmanın ancak Allah’ın iradesine itaat söz konusu olduğunda bir anlam ifade ettiğini, bunun aksi olarak sadece şekilde kalan amellerin kişiyi “birr’e ulaştırmayacağını” anlatmaktadır (Karaman. vd. I, 2007; Şeltut, 2001). Ancak ihlâslı bir şekilde ve ihsan üzere yapılan ameller ve “Dosdoğru kılınan namaz insanı hayâsızlıktan ve kötülüklerden alıkoyar” (Ankebut, 29/45). Samimi olmayan bir dindarlıkla, ahlâki anlam ve amaçlarından uzaklaşmış ve sadece şekilsel olarak yerine getirilen ibadetler ilahi iradeye uygun düşmez (Hökelekli, 2011).

“Hesap ve ceza gününü yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyendir. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yaparlar ve ufak bir yardıma engel olurlar.” (Maun, 107/1-7). Bu surede şekli olarak namaz kılmalarına rağmen özünden uzak kalarak bunu gösteriş aracı haline getirenler ve hayra engel olanlar tasvir edilmektedir. Namazı ciddiye almamanın önemli bir sebebi “gösteriş” (riya) yapma eğilimidir. Surede, “bir kimsenin, kendisinde bulunmayan dini ve ahlâki bir meziyeti, bir erdemi varmış gibi göstermesi, iyilik yapıyormuş gibi görünmesine rağmen yaptıklarıyla –iyiliğin din ve ahlâktaki karşılığından öte – maddi veya manevi bir çıkar amaçlaması” eleştirilmiştir (Karaman, vd. V, 2007: 697-698).

Araştırma konumuz açısından bakarsak burada eleştirilen dış güdümlü dindarlık eğilimi ve yaşantısıdır. Din dış güdümlü olarak yaşanılırsa ortaya çıkan tablo bu olmaktadır. Şekli olarak bazı amellerin yerine getirilmesi niyetin halis olduğunu göstermez. İbadetlerin şekli yönü elbette önemli ve vazgeçilmezdir; ancak niyet, ihlâs, ihsan, huşu ve takva meselenin öz kısmını içerir. Bunlara en az şekil kadar önem vermek gerekir. Çünkü “ibadetlerdeki niyet ve ihlâs, tevhit ilkesinin ibadetteki yansımasıdır” (Karaman, vd. V, 2007: 698).

Surede namazlarını ciddiye almama, gösteriş yapma, yoksulu yedirmeme ve yardıma engel olma birlikte anılmıştır. Demek ki samimi bir dindarlık Allah’a gönülden iman etme, ibadetleri

ihlâsla yerine getirme, yardımlaşma ve iyilikte bulunma ile gerçekleşir (Karaman, vd, V, 2007; Turgay, 2009). Dini bakış açısıyla iç güdümlü dindarlık ve iyilik arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur.

Bakara, 2/189. ayet de ise Arapların cahiliye dönemindeki geleneklerine göre ihramlı iken veya bazı dini gerekçelerle evlerine arkalarından girmeyi birr olarak kabul etmeleri anlatılır. Dine göre bu şekilcilikten başka bir şey değildir ve asıl iyilik tüm işlerin ihlâsla ve takva üzere yapılmasıdır (Karaman, vd. I, 2007; Okumuş, 2002).

Sonuç olarak bu iki ayet (2/177, 2/189) insanlara dinin; iman, amel ve ahlâk bütünlüğü üzerine inşa edildiğini ve bu bütünlük sağlandığı zaman asıl iyiliğin gerçekleşeceğini açıklar.

2.4.2. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde İyilik Sayılan Davranışlar

Pek çok ayet ve hadiste de iyilik kapsamına giren davranışlar ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre Allah'a itaat etme, ibadetleri hakkıyla yerine getirme, dini emirlere uyma, anne babaya iyi davranma, akrabaları koruyup gözetme, yoksullara, yetimlere iyilik etme, doğru sözlü olma, güzel söz söyleme, kötülük yapma affetme, dürüst olma vb. fiiller iyilik kapsamına girmektedir.

Kur'an'ı Kerim ve Hadislerde iyiliğin ne olduğu ayrıntılı bir biçimde açıklandığı gibi aynı zamanda nasıl yapılması gerektiği de belirtilmiştir. Öncelikle iyiliğin sadece Allah rızası için ve karşılığını Allah'tan bekleyerek yapılması gerekmektedir. "Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. 'Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne bir teşekkür bekliyoruz' (derler)" (İnsan, 76/8-9) ve "O hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz. (Yaptığı iyiliği) ancak yüce Rabbinin rızasını istediği için (yapar)." (Leyl, 92/19-20) ayetleriyle bu husus belirtilmiştir. Samimi bir dindardan da iyiliği ancak bu şekilde yapması beklenir. İyilik yaparken insanlardan bir karşılık veya dünyevi bir menfaat beklemek iyiliğin ruhuna aykırıdır. Çünkü bu noktada iyilik çeşitli kişisel ve toplumsal beklentiler, çıkarlar için bir araç haline gelmekte ve saf halini kaybetmektedir. İyilik yapıldıktan sonra kişinin yaptığı iyiliği unutmaması en güzeldir. Kişinin yaptığı iyiliği hatırlatması, başa kakması son derece kötü bir davranıştır ve yapılan iyiliğin boşa gitmesine sebep olur. Çünkü böyle bir durumda iyilik yapılan kişi incitilmiş ve gönüllü kırılmıştır.

3. Yöntem

Bu araştırma; teorik ve alan araştırması olmak üzere iki ana bölümden oluşan deneysel bir çalışmadır. Teorik bölüm dokümantasyon yöntemine göre hazırlanmıştır. Alan araştırması kısmında ise anket tekniği uygulanmış ve ilişkisel tarama yöntemi (survey metodu) ile demografik değişkenler, iç güdümlü – dış güdümlü dindarlık ve iyilik algısı arasındaki ilişki incelenmiştir.

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Ankara il merkezindeki lise 1 ve 3. sınıf öğrencileridir. Örneklem grubu ise Ankara il merkezinde beş farklı lise türünde öğrenim gören, lise 1 ve 3. sınıf öğrencilerinden tesadüfi örneklem metoduyla seçilmiştir. Anket uygulaması 430 öğrenci ile yapılmıştır. Verilerin

SPSS programına girilmesi esnasında eksik doldurulmuş 51 anket kâğıdı elenmiş ve örneklem grubunun sayısı 379 olmuştur.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Anket formunun giriş kısmında cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik bilgiler yer almaktadır. Araştırmada iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlıkla ilgili verilerin toplanmasında “Dini Yönelim Ölçeği”, iyilik ile ilgili olarak da “İyilik Algısı Ölçeği” kullanılmıştır.

3.3. İyilik Algısı Ölçeği

Çalışmada iyilik algısını ölçmek için araştırmacı tarafından oluşturulan İyilik Algısı Ölçeği kullanılmıştır. İyilik kavramı temel olarak ahlâki ve dini bir değer olarak ele alındığı ve iyiliğin tanımı Kur’an-ı Kerim ve Hadislere dayandırıldığından dolayı ölçekteki ifadeler buna göre oluşturulmuştur. Ayrıca ölçek hazırlanırken iyilik algısı ile ilgili olarak daha önce yapılan çalışmalarda katılımcıların anket sorularına verdikleri cevaplar ve toplumda iyilik kavramıyla ilgili olarak oluşan bazı yargılar da göz önünde bulundurulmuştur. Ölçeğin hazırlanması safhasında konunun uzmanlarına da danışılmıştır.

İyilik Algısı Ölçeği toplam dört bölümden ve 56 sorudan oluşmaktadır. Beşli likert tipi olarak hazırlanan ölçekte iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapıldıktan sonra neler hissedildiği ile ilgili ifadeler mevcuttur. Anket uygulaması esnasında katılımcıların görüşlerini yönlendirmemek ve daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için ölçekteki bölümler kaldırılmış ve ifadeler karışık bir şekilde verilmiştir. Ölçekteki maddelerden on dokuz tanesi ters yönde kodlanmıştır. Ölçekten en yüksek 280, en düşük ise 56 puan alınmaktadır. Alınan puanın 280’e çıkması iyilik algısının olumlu anlamda geliştiği, 56’ya düşmesi ise tersi bir durumu göstermektedir.

İyilik Algısı Ölçeği dört alt gruptan oluşmaktadır. İyilik tanımlarını içeren ilk gruptan en yüksek 115, en düşük 5 puan, iyilik yapma nedenlerinden en yüksek 35, en düşük 5 puan, iyilik sayılabilecek davranışlardan en yüksek 105, en düşük 5 puan, iyilik yapma sonunda hissedilenlerden en yüksek 20, en düşük 5 puan alınabilmektedir.

İyilik Algısı Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması için ilk önce bir lisede 46 öğrenciyle pilot uygulama yapılmıştır. İstatistikî değerlendirme sonucu ölçeğin Cronbach’s Alpha değeri % 87 çıkmıştır. Bu sonuç ölçeğin yüksek derecede geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

3.4. Dini Yönelim Ölçeği

Bu araştırmada Allport ve Ross’un iç güdümlü (intrinsic) dindarlık ve dış güdümlü (extrinsic) dindarlık modeli esas alınmıştır. Bu nedenle Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen Dini Yönelim Ölçeği (The Religious Orientation Scale –ROS) kullanılmıştır. Ölçek on bir dışsal, dokuz içsel olmak üzere yirmi maddeden oluşmaktadır (Allport, Ross, 1967). Bu ölçek Türkiye’de yapılan çeşitli

çalışmalarda kullanılmıştır. Bazı çalışmalarda da ölçeğin Türkçeye ve Türk toplumuna uyarlaması yapılmıştır (Cirhinlioğlu, 2006; Gürses, 2010; Kayıklık, 2000; Kıraç, 2007).

Bu çalışmada Dini Yönelim Ölçeği'nin İbrahim Gürses tarafından oluşturulan şekli kullanılmıştır. Gürses (2010), "Dindarlık ve Kişilik" adıyla kitap olarak da basılan doçentlik tezinde bu ölçeği uygulamıştır. Daha önce "Kölelik ve Özgürlük Arasında Din" isimli çalışmasında da kullandığı ölçeği yeniden gözden geçirmiş, Türk kültürüne uyarlamasını, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yapmıştır. Asıl ölçekte iç güdümlü dindarlık maddeleri 9, dış güdümlü dindarlık maddeleri 11 iken yeniden oluşturulan bu ölçekte madde sayısı 5+5= 10 ile sınırlandırılmıştır.

3.5. Güvenilirlik Analizi

Bu çalışmada İyilik Algısı Ölçeği ile birlikte Dini Yönelim Ölçeği de kullanılmıştır. Her iki ölçek birlikte yeniden test edilmiş ve Cronbach's Alpha değeri 0,878 çıkmıştır.

3.6. İşlem ve Uygulama

Anket çalışması için gerekli olan izinler Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından (Sayı: B. 30.2.OGÜ.0.72.00.302.08.01 1104-3015, Tarih: 25 Nisan 2012) ve Ankara Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğünden (Sayı: B. 08.4.MEM. 0.06.20.01-60599/35220, Tarih: 10 Mayıs 2012) alınmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler de Milli Eğitim Müdürlüğünde incelenmiş ve anket kâğıtları resmi olarak onaylanmıştır.

Uygulama 14- 18 Mayıs 2012 tarihleri arasında yapılmıştır. 9 ve 11. Sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen uygulamaya Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesinden 102, Ömer Seyfettin Lisesinden 64, Balgat Teknik ve Endüstri Lisesinden 61, Pınar Koleji Özel Çağlayan Anadolu Lisesinden 77 ve Tevfik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesinden 75 öğrenci olmak üzere toplam 430 öğrenci katılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Verilerin Analizi

Araştırmada değerlendirmeye alınan 379 anket formundaki verilerin analizi SPSS paket programıyla yapılmıştır. İstatistikî analizde cinsiyet ve okul değişkeni nominal, sınıf ve sosyo-ekonomik düzey değişkeni ordinal olarak alınmıştır. Yaş, dindarlık eğilimi ve iyilik algısı ile alt grupları değişkeni ise ölçek (scale) olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamalara göre ölçek (scale) ile nominal arasındaki ilişki eta katsayısı, ölçek ile ordinal arasındaki ilişki spearman korelasyon, ölçek ile ölçek arasındaki ilişki ise pearson korelasyon ile belirlenmiştir.

4.2. Demografik Değişkenler İle İlgili İstatistikler

Araştırmanın örneklemini 172 erkek öğrenci (% 45,4), 207 kız öğrenci (% 54,6) olmak üzere toplam 379 öğrenciden oluşmaktadır. Örnekleimde; 14 yaşında 10 kişi (% 2,6), 15 yaşında 157 kişi (% 41,4), 16 yaşında 46 kişi (% 12,1), 17 yaşında 153 kişi (% 40,4), 18 yaşında 13 kişi (% 3,4)

bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 82 si 15 ve 17 yaş grubundadır. Örneklem grubundaki 192 öğrenci 9. sınıfta (% 50,7), 187 öğrenci 11. sınıfta (% 49,3) bulunmaktadır.

4.3. Örneklemin Dindarlık (İç güdümlü dindarlık - Dış güdümlü dindarlık) Eğilimine Göre Dağılımı

Dini Yönelim Ölçeği ile ilgili yapılan puanlamanın sonucunda, 11-20 arasında değerler alan bir ölçek oluşturulmuştur. Bu değerın büyük olması (16-20) iç güdümlü dindarlığı, küçük olması da (11-15) dış güdümlü dindarlığı göstermektedir. Dini yönelim ölçeğinin genel ortalaması % 15,98 çıkmıştır. Örneklemdeki 230 öğrencinin (% 60,7) iç güdümlü dindarlık eğilimine, 149 öğrencinin de (% 39,3) dış güdümlü dindarlık eğilimine sahip olduğu görülmektedir.

4.4. Dindarlık Eğilimi (İç Güdümlü Dindarlık - Dış Güdümlü Dindarlık) ve İyilik Algısı Ölçeği Alt Grupları Arasındaki İlişki

Bu başlık altında öncelikle örneklemin genel iyilik algısı açıklanmış ve iyilik algısı ölçeği alt gruplarına ait ortalama puanların değerlendirilmesi yapılmıştır. Ardından dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişkiyi gösteren bulgulara ve yorumlarına yer verilmiştir.

4.5. Örneklemin “İyilik Algısı Ölçeği” Alt Grupları Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

4.5.1. İyilik Tanımı Alt Grubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Araştırma bulguları incelendiğinde örneklemin iyilik tanımının olumlu yönde geliştiği ve iyilik ile ilgili olumlu ifadelerin puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Gençler en yüksek ortalama puan ile “İyilik içten gelerek yapılmalıdır” (4,62) ifadesine katılmışlardır. İyilik dini içerikli yönünden daha fazla ahlâki ve insani boyutuyla algılanmıştır. “İyilik güzel ahlâktır” ifadesi en yüksek puana (4,53) sahip maddelerden ikincisidir. Gençler ayrıca iyiliği faydalı işler yapmak (4,22) olarak algılamakta, iyiliğin empati yeteneğimizi geliştirdiğini (3,96), iyilik edenin iyilik bulacağını (3,93), iyiliğin insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirdiğini (4,37) ve evrensel bir değer (4,27) olduğunu düşünmektedir.

Araştırmamızda elde edilen bulgulara göre gençler iyiliğin kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandıracağına (4,24) ve hayata umutla bakmayı sağlayacağına (4,17) inanmakta ve iyilik yapmanın karşılığını yalnız Allah’tan beklemektedir (4,04). Gençler ayrıca her türlü iyiliğin sadaka yerine geçeceğini (3,70) ve iyilik yapmanın kendilerini kötülüklerden koruyacağını (3,65) düşünmektedir. Bulgulara göre gençlerin çoğu iyiliği gizlice yapmaktadır (3,72). Yaptıkları iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isteyenler (1,86) azdır. İyilik algısına yönelik olarak Elazığ Fırat Üniversitesi öğrencileriyle yapılan çalışmada da benzer sonuçlar çıkmıştır. Öğrencilerin % 97,5’i yapılan iyiliğin gizli kalması yönünde görüş bildirmiştir (Oğuz vd., 2009: 601).

Bulgular incelendiğinde iyilikle ilgili olumsuz ifadelerin puanlarında anlamlı bir şekilde azalma olduğu görülmektedir. “İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim” (2,45), “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider” (2,30), “Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim” (1,86), “İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım” (1,69) ifadeleri gençler

tarafından çoğunlukla olumlu bulunmamış ve tercih edilmemiştir. “İyilik çıkarıcıdır” (1,59) ifadesi ise tabloda en düşük puanla en son sırada yer almıştır. Bununla birlikte gençlerin bir kısmı özellikle günümüz dünyasında iyilik yapmanın bir kıymeti olmadığını (2,55) ve iyilik yapan kişinin istismar edildiğini de (2,69) düşünmektedir.

4.5.2. İç Güdümlü Dindarlık -Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Tanımı Arasındaki İlişki

Tablo 1. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Tanımı İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	İyilik Tanımı
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,321
	Anlamlılık		0,000
	N	379	379
İyilik Tanımı	Pearson Korelasyon	0,321	1
	Anlamlılık	0,000	
	N	379	379

Bu sonuçların anlamlılık değeri $p=0,000$ çıkmıştır. $p < 0,05$ olduğu ve korelasyon değeri $r=0,350$ gibi bir değer çıktığı için iç güdümlü dindarlık ile iyilik tanımı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

İyilik tanımı ile ilgili olumlu içeriğe sahip olan “İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır” (2,01), “İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah’tan beklenmelidir” (3,24), “İyilik eden iyilik bulur” (3,19), “İyiliği gizlice yaparım” (2,15) ve “İyilik yapmak beni kötülüklerden korur” (2,43) ifadelerinde iç güdümlü dindarlar ile dış güdümlü dindarların ortalama puanları arasında anlamlı bir fark çıkmıştır. Bu puan farklarına göre iç güdümlü dindarların iyilik tanımı daha olumludur.

Araştırma bulgularına göre “İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eşyalarımı veririm” (0,79), “İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim” (1,97) ve “Yaptığım iyiliğin karşılığını beklerim” (1,45) ifadelerinde de dış güdümlü dindarların ortalama puan farkları anlamlı bir şekilde fazla çıkmıştır. Bu durumu “İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah’tan beklenmelidir” (3,24) ifadesindeki sonuç da desteklemektedir. Çünkü dış güdümlü dindarlar bu ifadeye iç güdümlü dindarlara göre anlamlı bir şekilde az katılmışlardır. Ali Ayten’in (2009: 154-155) araştırmasında da bizim çalışmamızı destekler sonuçlar çıkmıştır. Bu çalışmaya göre karşılıksız/koşulsuz yardım etme

eğilimindekilerin dindarlık puanları, karşılıklı/koşullu yardım etme eğilimindekilerin dindarlık puanlarından daha yüksektir. Yani dindarlık ile diğerkâm yardım etme arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir. Bahadır da (2002), çalışmasında dindarlık ile diğerkâmlık arasında yüksek düzeyde olumlu bir ilişki bulmuştur (akt. Ayten, 2009: 153).

İyilik tanımı ile ilgili olumsuz içeriğe sahip olan “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider” (3,48) ve “Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim” (1,95) ifadelerine de dış güdümlü dindarların katılımı anlamlı bir biçimde fazla olmuştur. Bulgulara göre iç güdümlü dindarlık ile yardımın gizliliğini benimseme arasında; “İyiliği gizlice yaparım” (2,15) ifadesindeki puan farkında görüldüğü üzere olumlu bir ilişki vardır. Yani iç güdümlü dindarlık eğilimine paralel olarak yardımın gizli yapılması ve yapılan yardımla ilgili başkalarının yanında bahsedilmemesi gerektiği düşüncesini benimseme eğilimi de artmaktadır. Ayten (2009: 154); prososyal davranışlar, dindarlık ve empati ilişkini incelediği çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır.

İç güdümlü dindarların iyilik tanımı ile dış güdümlü dindarların iyilik tanımı arasındaki en büyük fark (4,16) “İyilik yapmanın günümüz dünyasında kıymetli bir yeri yoktur” ifadesinde ortaya çıkmıştır. Dış güdümlü dindarların bu ifadeye katılımı iç güdümlü dindarlardan anlamlı bir şekilde fazla olmuştur. Bunun yanında “İyilik yapan kişi istismar edilmektedir” (2,23) düşüncesi de dış güdümlü dindarlar tarafından daha fazla benimsenmiştir. Bu sonuçları; “İyilik eden iyilik bulur” (3,19) ifadesine dış güdümlü dindarların anlamlı bir şekilde az katılmış olması desteklemektedir.

4.5.3. İyilik Yapma Nedenleri Alt Grubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Bulgulara göre gençler öncelikle Allah rızası için iyilik yapmaktadır (4,23). Bunun yanında iyilik yaptıklarında mutlu da olmaktadır (3,88). Oğuz ve arkadaşlarının (2009) yaptığı çalışmada üniversite öğrencileri iyilik yapma nedenlerini; başkasına yardımcı olmak için, kendileri için, Allah rızası için, insanlık için ve mutlu olduğum için şeklinde sıralamışlardır. Akademisyenlerin ise büyük çoğunluğu iyiliği Allah rızası için, karşısındaki kişinin ihtiyacından dolayı veya mutlu olmak için yapmaktadırlar. Bunun yanında bir kısmı ise karşılığında bir şey beklemedikleri için iyilik yaptıklarını belirtmiştir (Karakoç, vd. 2009: 630). Bu araştırmanın sonucu bizim çalışmamızla paralellik göstermektedir.

4.5.4. İç Güdümlü Dindarlık - Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma Nedenleri

Tablo 2. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Yapma Nedenleri İlişkisi

	Dindarlık Eğilimi	İyilik Yapma Nedenleri
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1
	Anlamlılık	0,239
	N	379
İyilik Yapma Nedenleri	Pearson Korelasyon	0,239
	Anlamlılık	0,000

N	379	379
---	-----	-----

Korelasyon analizinde anlamlılık değeri $p=0,000$ çıkmıştır. $P< 0,05$ ve korelasyon değeri $r=0,239$ 'dur. Bu sonuç dindarlık eğilimi ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Bulgulara göre; dindarlık eğilimi ile iyilik yapma nedenleri arasında ortalama puan açısından en büyük fark "Allah rızası için iyilik yaparım" (2,95) ifadesinde ortaya çıkmıştır. Bu sonuç iç güdümlü dindarların iyiliği daha çok Allah rızası için yapmakta olduklarını göstermektedir. "Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım" (1,95), "Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım" (1,34), "Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım" (2,08) ve "İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım" (2,28) ifadelerine ise daha çok dış güdümlü dindarlar katılmıştır.

4.5.5. İyilik Sayılabilecek Davranışlar Alt Grubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Araştırma bulgularına göre örneklemin iyilik davranışını çoğunlukla "yardım etme" davranışı olarak algıladığı görülmektedir. "İyilik yoksullara yardım etmektir" ifadesi (4,53) ortalama puan ile ilk sırada, "Yaşlı insanların yükünü taşımak" (4,27) ifadesi de üçüncü sırada yer almıştır. Türkiye'de yapılan çalışmalarda da benzer şekilde "iyilik" kavramının özellikle "yardım etme davranışı" ile bütünleştiği tespit edilmiştir (Fadilloğlu ve Kırnık, 2009: 259; Karakoç, vd., 2009: 630; Küçük, 2009: 105; Oğuz, vd., 2009: 604).

Anne ve babaya güzel davranma (4,41) ifadesi ise ikinci sırada yer almaktadır. Gençler daha sonra ise kişilerin arasını düzeltmeyi (4,26), kötülük yapana engel olmayı (4,24), dürüst olup (4,17), sözünde durmayı (4,11) ve ihtiyaç sahiplerine sevilen şeylerden vermeyi (4,02) iyilik davranışı olarak görmüşlerdir.

Araştırmamızın iyilik sayılabilecek davranışlar bölümündeki maddeler iyilik kavramının inanç ve ibadet boyutu ile ilgili ifadeleri içermektedir. "Allah'a itaat etmek" (3,98), "dini emirleri yerine getirmek" (3,94) ve "iyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır" (3,93) ifadelerinin birbirine çok yakın puanlara sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar gençlerin genel olarak iyiliği yardım etme davranışı ile eşleştirmelerine rağmen oldukça yüksek seviyede dini literatürdeki iyilik olarak nitelendirilen bu hususları da bildiklerini göstermektedir.

Öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi", (3,52) ve "Arkadaşına kopya vermek", (3,42) maddelerinin içerikleri olumsuz olmasına rağmen ortalama puanları düşük değildir. Bu sonuç gençlerin bir kısmının kendi lehlerine olabileceklerini düşündükleri bir durumda yanlış bile olsa böyle bir davranışı onayladıklarını göstermektedir.

Araştırmada dikkat çeken diğer bir husus da "Seninle ilişkisini kesen akrabalarla görüşmeye devam etmek", (3,01) ve "Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım" (2,71) maddelerin olumlu içeriklerine rağmen sıralamanın sonlarında yer almalarıdır. Aynı tablodaki "Sabırlı olmak" (3,73) ve

“Öfkesine hâkim olmak” (3,50) ifadelerinin önceki ifadelere yakın bir sıralamada olması da bu durumla örtüşmektedir. Gençlerin içinde buldukları dönem itibarıyla ahlâki yargılarında değişiklikler olabilmektedir. Ayrıca bu dönemde daha heyecanlı ve sabırsızdırlar. Özellikle haksızlıklar karşısında çok duyarlıdırlar. Bu nedenle doğal olarak kendilerine bir kötülük yapıldığında bunu affetme veya iyilikle karşılık verme hepsinin kolay kabulleneceği bir eylem değildir. Bu özellikler ancak ahlâki yetkinliğe ulaşılması durumunda gerçekleşebilmektedir. Karakoç’un (2009: 630) çalışmasında ise akademisyenlerin çoğu kendilerine kötülük yapan kimseye iyilik yapacaklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç da açıklamalarımızı doğrulamaktadır.

Ortalama puan bakımından en son sırada “Zengin malını çalıp yoksula vermek” (1,99) ifadesi yer almıştır. Gençlerin çok büyük çoğunluğu bu davranışı onaylamamıştır. Bu sonuçla “Kötülük yapana engel olmak” (4,24) ve “Dürüst olmak” (4,17) ifadelerinin sonuçları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

4.5.6. İç Güdümlü Dindarlık-Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar

Tablo 3. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar İlişkisi

		<i>Dindarlık Eğilimi</i>	<i>İyilik Sayılabilecek Davranışlar</i>
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,359
	Anlamlılık		0,000
	N	379	379
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	Pearson Korelasyon	0,359	1
	Anlamlılık	0,000	
	N	379	379

Korelasyon analizi sonucunda anlamlılık değeri $p=0,000$ çıkmıştır. $P < 0.05$ olduğu ve korelasyon değeri $r=0,359$ gibi bir değer çıktığı için iç güdümlü dindarlık ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmamızda iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlar arasında “İyilik yoksullara yardım etmektir” (0,09) ifadesini benimseme konusunda anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Gençler bu sonucu destekleyecek şekilde bir yardım davranışı olarak “Yaşlı insanların yükünü taşımak” (0,98) ifadesini ilk sıralarda tercih etmişlerdir. Yine bu ifadede de dindarlık eğilimi yönünden iç güdümlü dindarlar lehine bir fark görülmüştür.

Anne- babaya güzel davranma; gençlerin yoksullara yardımdan sonra iyilik olarak kabul ettiği en önemli iyilik sayılabilen davranış olarak tespit edilmiştir. Bu ifadeye katılımda iç güdümlü dindarlar lehine bir fark (1,18) söz konusudur. Dini ve ahlâki değerlerimiz içinde anne ve baba hakkının öneminin büyük olması, onlara güzel davranmanın sürekli olarak teşvik edilmesi ve öğütlenmesi bu hususta motive edici bir unsur olmakla beraber aynı zamanda bir görev ve

sorumluluk hissini de beraberinde getirmektedir. Bu duyguya sahip olma iç güdümlü dindarlarda daha fazla olabilir. Bunun dışında bir dindarlık eğiliminden bağımsız olarak da bireyler anne ve babaya güzel davranılması konusunda ortak bir düşünce ve hissiyat içerisinde olabilmektedir. Çünkü insanların anne ve babalarına fitri olarak yakınlık duymaları ve sevgi beslemeleri onlara güzel davranmalarını sağlamaktadır.

Araştırma bulgularına göre iyilik davranışı olarak; sevilen şeylerden ihtiyaç sahiplerine verilmesi (3), insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunulması (2,99) ve güler yüzlü olunması (2,67) ifadelerini iç güdümlü dindarlar daha fazla benimsemişlerdir. Yapılan araştırmalar dindarlık eğiliminin bu davranışlarla anlamlı bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Örneğin Batson (1976) , çalışmasında iç güdümlü dindarların yardım etme konusunda dış güdümlü ve sorgulayıcı dindarlara göre daha duyarlı olduklarını ortaya koymuştur. Watson ve arkadaşlarının çalışmasında da iç güdümlü dindarlık ve yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur (Ayten, 2009: 79).

Darley ve Batson (1973), Batson ve Gray (1981), Batson, Schoenrade ve Ventis (1985) gibi araştırmacıların çalışmalarında da iç güdümlü dindarlık ve kısmen sorgulayıcı dindarlık ile yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. Bu çalışmalarda dış güdümlü dindarlık ve yardım etme davranışı arasındaki ilişki olumsuz olarak tespit edilmiştir (akt. Ayten, 2009: 80). Ülkemizde Ayten (2009: 153) tarafından yapılan ve prososyal davranışlar, dindarlık ve empati ilişkisini inceleyen çalışmada da dindarlığın inanç ve etki boyutunun yardım etme eğilimi üzerinde olumlu katkısının olduğu görülmüştür.

İyilik Algısı ölçeğindeki bazı maddeler iyilik kavramının inanç ve ibadet boyutuna ilişkin ifadeleri içermektedir. “Allah’a itaat etmek” (3,74), “dini emirleri yerine getirmek” (3,67) ve “iyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır” (2,77) ifadelerinde dindarlık eğilimi açısından anlamlı bir fark çıkmıştır. İç güdümlü dindarlar bu ifadeleri dış güdümlü dindarlardan daha fazla benimsemişlerdir.

Araştırma bulgularına göre iç güdümlü dindarlar ile dış güdümlü dindarlar arasında en büyük fark “öfkesine hâkim olma” (3,88) ifadesinde ortaya çıkmıştır. İç güdümlü dindarlık ile öfkesine hâkim olma arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca “Sabırlı olmak” (2,58) ve “Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım” (3,41) ifadelerinde de bu durumu destekleyecek şekilde bir fark çıkmıştır. Literatürde özellikle affetme ve dindarlık ilişkisini araştıran çalışmalarda bu sonucu destekleyen bulgular elde edilmiştir. Jose ve Alfons’un (2007) araştırmasında dindarlık ile affetme arasında olumlu ilişki bulunmuştur. Amerika’da yaptıkları araştırmada Webb ve arkadaşları (2005) ibadetleri yerine getirmede daha hassas olan ve iç güdümlü dini inanca sahip kişilerin affetme kabiliyetinin daha yüksek olduğunu saptamışlardır (akt. Ayten, 2009: 124-125). Ülkemizde yapılan ve affetme eğilimi ile dindarlık ilişkisini inceleyen çalışmada da bu ikisi arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmuştur (Ayten, 2009: 124).

4.5.7. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Alt Grubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Araştırma bulgularına göre gençler iyilik yaptıktan sonra en çok mutlu olmakta (4,35) ve Allah'ın rızasını kazandıklarını düşünmektedirler (4,30). Bu konuyla ilgili ilköğretim öğrencileriyle yapılan çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Fadıllıoğlu ve Kırnık, 2009: 257). Araştırmamızın bulgularına göre iyilik yapma sonucu gururlananların puanı 3,67'dir. İyilik yaptıktan sonra pişman olanlar ise azdır (1,79).

4.5.8. İç Güdümlü Dindarlık-Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler

Tablo 4. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,342
	Anlamlılık		0,000
	N	379	379
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	Pearson Korelasyon	0,342	1
	Anlamlılık	0,000	
	N	379	379

Korelasyon analizi sonucunda anlamlılık değeri $p=0,000$ çıkmıştır. $P < 0.05$ olduğu ve korelasyon değeri $r=0,379$ gibi bir değer çıktığı için dindarlık eğilimi ile iyilik yaptıktan sonra hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bulgulara göre gençlerin dindarlık eğilimleri yönünden en büyük fark "Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm" (2,56) ifadesinde çıkmıştır. İç güdümlü dindarlar bu ifadeyi daha çok benimsemişlerdir. Araştırmada iyilik yapma nedenleri arasında "Allah rızası için iyilik yaparım" (2,95) ifadesinde iç güdümlü dindarlar lehine ortaya çıkan sonuç da bu durumu desteklemektedir. "Gururlanırım" (1,35) ifadesi ters olarak kodlanmış bir madde olmasına rağmen burada iç güdümlü dindarların puanı daha fazla çıkmıştır. İyilik yaptığım için pişman olurum (2,31) ifadesini ise dış güdümlü dindarların daha çok benimsemiş olduğu görülmektedir.

4.6. Dindarlık Eğilimi ve Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki

4.6.1. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve Cinsiyet

Dindarlık eğilimi (ölçek) ile cinsiyet (nominal) arasındaki ilişkiyi incelemek için Eta katsayısına bakılmıştır. Burada Eta değeri 0,079 çıkmıştır. Dindarlık eğilimi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Ülkemizde yapılan araştırmalar dindarlık ve cinsiyet ilişkisine dair farklı sonuçlar vermiştir. Yapılan çalışmaların bir kısmında erkeklerin dindarlık düzeyi kızlara göre daha yüksek bulunmuştur (Kula, 2001: 151; Mehmedoğlu, 1999; Onay, 2004: 102-103). Bazı çalışmalarda da kızların dindarlık düzeyi daha yüksek tespit edilmiştir (Ayten, 2009: 119; Gürsu, 2011: 170; Kılıç, 2011: 72). Araştırmaların bir kısmında ise bu çalışmada da olduğu gibi dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Atalay, 2005: 186; Cirhinlioğlu, 2006; Çapar, 2008: 89; Çetin, 2010: 79; Kırac, 2007: 128).

4.6.2. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve Okul Türü

Dindarlık eğilimi ile okul türü arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. İç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile okul türü arasındaki Eta katsayısı 0,379 çıktığı için iki değişken arasındaki ilişki anlamlıdır.

Araştırmamızda; Tevfik İleri İmam- Hatip Lisesi 17,13, Özel Pınar Koleji Çağlayan Anadolu Lisesi 16,09, Balgat Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi 15,70, Ömer Seyfettin Lisesi 15,64 ve Mehmet Emin Resultade Anadolu Lisesi 15,34 dindarlık eğilimi ortalama puanına sahip çıkmıştır. İmam-hatip lisesi öğrencilerinde iç güdümlü dindarlık eğiliminin daha fazla olması beklenen bir durumdur. Çünkü bu okullarda normal lise müfredatının yanında dini eğitim de verilmektedir. Ayrıca bu okullara çocuklarını gönderen ailelerin sosyo- kültürel yapısı ve dini kimliği de bu hususta etkili olmaktadır. Araştırmamızda imam- hatip lisesinden sonra en yüksek iç güdümlü dindarlık puanını özel lise öğrencileri almıştır. Bunun nedeni ise anket uygulaması yaptığımız özel liseye daha ziyade dini hassasiyetleri olan ailelerin çocuklarını gönderiyor olmasıdır. Bu sonuç imam-hatip lisesi öğrencileri için yapılan açıklamayı doğrular niteliktedir.

Ülkemizde yapılan çeşitli çalışmalarda da dindarlık ve okul türü arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Kula'nın (2001: 152); ergenlerin kimlik ve din ilişkisini incelediği çalışmasında dindarlık bakımından en yüksek puanı imam-hatip lisesi öğrencileri, en düşük puanı ise Anadolu lisesi öğrencileri almıştır. Onay'ın (2004: 127) çalışmasında dindarlık ortalaması en yüksek okul yine imam-hatip lisesi çıkmış, en düşük dindarlık puanı ise özel lise öğrencilerinin olmuştur. Bu çalışmaların bulgularına benzer sonuçlara Çapar (2008: 91) ve Gürsu da (2011: 174) ulaşmıştır. Lise öğrencilerinin değer yönelimlerini inceleyen Küçük (2009: 133), maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluklar bağlamında okul türleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu belirlemiştir.

4.6.3. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ile Yaş, Sınıf ve Sosyo- ekonomik Düzey Arasındaki İlişki

Araştırma bulgularına göre; dindarlık eğilimi ile yaş (anlamlılık değeri $p=0,277$, korelasyon değeri $r=0,056$) ve sınıf arasında bir ilişki görülmemiştir (anlamlılık değeri $p=0,182$, Spearman korelasyon değeri $r=0,069$). Bunun nedeni örneklemin yaş aralığının birbirine çok yakın olması olabilir. Dindarlık eğilimi ile sosyo-ekonomik düzey arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (anlamlılık değeri $p= 0.043$, Spearman korelasyon değeri $r= -0,040$).

4.7. İyilik Algısı ve Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki

4.7.1. İyilik Algısı Ölçeği Alt Grupları ve Cinsiyet Arasındaki İlişki

Yapılan istatistikî işlemde Cinsiyet değişkeni ve İyilik Algısı Ölçeği Alt Grupları arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Cinsiyet ve iyilik tanımı (eta katsayısı 0,156), cinsiyet ve iyilik yapma nedenleri (Eta değeri 0,203), Cinsiyet ve iyilik sayılabilecek davranışlar (Eta değeri 0,114), cinsiyet ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler (Eta değeri 0,184) alt boyutlarındaki düşük düzeydeki anlamlı ilişki kız öğrenciler lehinedir.

Araştırmanın bulgularına göre; kız öğrencilerin iyilik tanımının daha olumlu olduğu, erkeklerin kızlara göre daha çok toplumsal statü, toplumsal ve kişisel beklenti ve yine kişisel tatmin vb. nedenlerle iyilik yapma eğiliminde oldukları görülmüştür. İyilik sayılan davranışlar içinde en büyük fark erkekler lehine Allah'a itaat etme ifadesinde ortaya çıkmıştır. Ancak kişilerin arasını düzeltme, dürüst olma, sevilen şeylerden ihtiyaç sahiplerine verme, güler yüzlü olma, sabırlı olma ve öfkesine hâkim olmada kız öğrenciler lehine düşük düzeyde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bulgulara göre iyilik yaptıktan sonra Allah'ın rızasını kazandığını düşünme noktasında cinsiyetler arası anlamlı bir fark görülmemiştir. "Gururlanırım" ve "iyilik yaptığım için pişman olurum" ifadelerinde erkekler, "mutlu olurum" ifadesinde ise kızlar lehine anlamlı bir fark çıkmıştır. Genel olarak kızların iyilik yaptıktan sonra erkeklere göre daha fazla olumlu duygular içerisinde oldukları saptanmıştır.

4.7.2. İyilik Algısı Ölçeği Alt Grupları İle Okul Türü Arasındaki İlişki

4.7.2.1. İyilik Tanımı ve Okul Türü

Yapılan istatistikî analize göre eta katsayısı 0,213 çıkmış ve okul türü ve iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. En olumlu iyilik tanımına 94,01 ortalama puanla İmam- hatip lisesi öğrencilerinin sahip olduğu görülmüştür. En düşük puan ise 88,92'dir ve Anadolu Lisesi ile normal Lise öğrencilerine aittir.

Bulgulara göre okul türleri arasında iyilik tanımı yönünden en büyük fark "Her türlü iyilik sadaka yerine geçer" (1,04) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeyi en fazla imam- hatip lisesi öğrencileri benimserken, meslek lisesi öğrencileri en düşük puanı almıştır. "İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır" ifadesinde imam –hatip lisesi (4,48) ve özel lise (4,51) arasında anlamlı bir fark görülmezken, Anadolu lisesi (3,86) ile bu liseler arasında anlamlı bir fark (0,73) görülmüştür. "Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider" ifadesinde de yine imam –hatip lisesi (2,08) ve özel lise (2,06) arasında anlamlı bir fark görülmezken, normal lise ile anlamlı bir fark (0,67) ortaya çıkmıştır.

4.7.2.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Okul Türü

Yapılan istatistikî analizde Eta katsayısı 0,190 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bulgulara göre İmam-Hatip Lisesi, 30,96 iyilik yapma nedenleri ortalama puanı ile ilk sırada yer almıştır. Okul türleri arasında en büyük fark “Allah rızası için iyilik yaparım” (0,97) ifadesinde imam-hatip lisesi ile Anadolu lisesi arasında görülmüştür. Okul türleri arasında en küçük fark ise “Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım” (0,32) ifadesinde özel lise ile meslek lisesi arasında bulunmuştur. “Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım” (0,53) ifadesi en fazla özel lise, en az ise imam-hatip lisesi tarafından benimsenmiştir. Bu sonucun tam tersi “Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım” (0,51) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeyi en fazla imam-hatip lisesi öğrencileri, en az ise özel lise öğrencileri benimsemiştir. “Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım” (0,37) ifadesine de en fazla Anadolu lisesi öğrencileri, en az ise imam-hatip lisesi öğrencileri katılmıştır. “Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım” (0,4) ifadesini en fazla normal lise öğrencileri, en az ise özel lise öğrencileri benimsemiştir. “İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım” (0,57) ifadesine ise puanları birbirine çok yakın olarak (1,64- 1,65) en az özel lise ve imam-hatip lisesi öğrencileri, en fazla ise meslek lisesi öğrencileri katılmıştır.

4.7.2.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Okul Türü

Eta katsayısı 0,322 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İmam-Hatip Lisesi, 84,72 iyilik sayılabilecek davranışlar puanı ile ilk sırada yer almıştır. En düşük puan ise 74,61’dir ve meslek lisesine aittir.

Bulgulara göre iyilik sayılabilen davranışlarda okul türleri arasında en büyük fark “Seninle ilişkisini kesen akrabana görüşmeye devam etmek” (1,22) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeyi en fazla imam-hatip lisesi öğrencileri (3,89), en az ise Anadolu lisesi öğrencileri (2,67) benimsemiştir. Okul türleri arasında en küçük fark ise “Kötülük yapana engel olmak” (0,27) ifadesinde özel lise (4,38) ile Anadolu lisesi (4,11) arasında tespit edilmiştir.

İmam-hatip lisesi öğrencileri; anne babaya güzel davranma, dürüst olma, sözünde durma, sevdiğimiz şeylerden ihtiyaç sahiplerine verme, akrabalık bağlarını güçlendirme, sabırlı olma, öfkesine hâkim olma, ilişkisini kesen akraba ile görüşmeye devam etme ve kötülük yapan kimseye iyilik yapma gibi ifadeleri diğer okul türlerine göre anlamlı bir şekilde daha fazla benimsemiştir. “Zenginini malını çalıp yoksula vermek” ise imam-hatip lisesi öğrencilerinin en az katıldığı ifade olmuştur.

Özel lise öğrencileri ile diğer okul türleri arasında en fazla yoksullara yardım etme, yaşlı insanların yükünü taşıma, kişilerin arasını düzeltme, kötülük yapana engel olma, Allah’a itaat etme, dini emirleri yerine getirme, ibadetleri hakkıyla yapma ve insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunma ifadelerinde fark görülmüştür.” Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım” ise özel lise öğrencilerinin en az katıldığı ifade olmuştur.

Anadolu Lisesi “Güler yüzlü olmak” ifadesini en fazla benimseyen okul olmuştur. “Zengin malını çalıp yoksula vermek” ifadesine de yine en fazla Anadolu lisesi katılmıştır. Bunun yanında yoksullara yardım etme, Allah’a itaat etme, dini emirleri yerine getirme, ibadetleri hakkıyla yapma, arkadaşına kopya verme ve ilişkisini kesen akraba ile görüşmeye devam etme Anadolu lisesinin en az katıldığı ifadelerdir.

Normal lise öğrencilerinin diğer okul türleri içerisinde en yüksek ortalama puanı; öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi ifadesinden aldıkları görülmüştür. Sözüde durma, akrabalık bağlarını güçlendirme ve öfkesine hâkim olma ise normal lise öğrencilerinin en az katıldığı ifadeler olmuştur.

Meslek lisesi öğrencileri diğer okul türlerine göre en düşük ortalama puana sahip çıkmıştır. İyilik sayılabilen davranışlarla ilgili olumlu anlamda en yüksek puana hiçbir ifadeye ulaşamamıştır. Anne- babaya güzel davranma, yaşlı insanların yükünü taşıma, kişilerin arasını düzeltme, dürüst olma, sevilen şeylerden ihtiyaç sahiplerine verme, insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunma, güler yüzlü olma ve sabırlı olma meslek lisesinin diğer okul türlerine göre daha az katıldığı ifadelerdir.

Sonuç olarak okul türü ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İmam-hatip lisesi ile diğer okul türleri arasında imam-hatip lisesi lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu liselerde normal eğitimin yanında din eğitiminin de yapılıyor olması bu sonucu meydana getirmiştir. Lise öğrencilerinin değer tercihlerini inceleyen Yağcı da (2006: 101), çalışmasında imam- hatip lisesi öğrencilerinin genel liselerde öğrenim gören öğrencilerden daha fazla “iyilikseverlik” değerine önem verdiklerini tespit etmiştir. Lise gençliği ve değer yönelimlerini inceleyen Küçük de (2009: 133) çalışmasında maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluklar gibi değerlere bağlılığın imam-hatip lisesinde diğer okul türlerine göre daha yüksek olduğunu bulmuştur.

4.7.2.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Okul Türü

Yapılan istatistikî işlem sonucu Eta katsayısı 0,354 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Verilere göre Tefvik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi 16,31 puan ile ilk sırada yer almıştır. En düşük puan ise 14,46’dır ve Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesine aittir.

Bulgulara göre “iyilik yaptıktan sonra mutlu olurum” (0,4) ifadesine 4,59 ortalama puanla en fazla imam-hatip lisesinin (5), 4,19 puanla ise en az Anadolu lisesinin (2) katıldığı görülmüştür. “Allah’ın rızasını kazandığımı düşünürüm” (0,84) ifadesi de 4,67 ortalama puanla yine en fazla imam-hatip lisesi (5), 3,83 puanla ise en az Anadolu lisesi (2) tarafından benimsenmiştir. İyilik yapma sonucunda hissedilenler ile okul türleri arasında en büyük fark da “Allah’ın rızasını kazandığımı düşünürüm” (0,84) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeye imam- hatip lisesine çok yakın bir puanla (4,64) özel lisenin de katıldığı görülmüştür.

“Gururlanırım” (3,95) ve “iyilik yaptığım için pişman olurum” (2,08) ifadelerini en fazla benimseyen okul türü normal lise (3) olmuştur. İmam-hatip lisesinin de (5), 3,33 ortalama puanla “Gururlanırım” ifadesine en az katılan okul türü olduğu görülmüştür. “iyilik yaptığım için pişman olurum” ifadesini de 1,6 puanla özel lise (4) ve 1,61 puanla imam-hatip lisesinin (5), en az benimseyen okul türleri olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak okul türü ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İmam-hatip lisesi ile diğer okul türleri arasında imam-hatip lisesi lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

4.7.2.5. İyilik Algısı Alt Grupları ile Yaş, Sınıf ve Sosyo-ekonomik Düzey Arasındaki İlişki

Yaş ile iyilik tanımı (korelasyon değeri $r=0,056$), iyilik sayılabilecek davranışlar (korelasyon değeri $r=0,003$) ve iyilik yaptıktan sonra hissedilenler (korelasyon değeri $r=0,088$) arasında bir ilişki görülmemiştir. Yaş ile iyilik yapma nedenleri arasında düşük düzeyde (korelasyon değeri $r=0,119$) anlamlı bir ilişki çıkmıştır.

Sınıf ile iyilik tanımı (anamlılık değeri $p=0,525$ ve spearman korelasyon değeri $r=0,033$), iyilik sayılabilecek davranışlar (anamlılık değeri $p=0,783$ ve spearman korelasyon değeri $r=0,014$) ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler (anamlılık değeri $p=0,275$ ve spearman korelasyon değeri $r=0,056$) arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür. Sınıf ile iyilik yapma nedenleri arasında ise düşük düzeyde (anamlılık değeri $p=0,018$ ve spearman korelasyon değeri $r=0,122$) anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Sosyo-ekonomik düzey ve iyilik tanımı (anamlılık değeri $p=0,228$ spearman korelasyon değeri $r=0,062$), iyilik yapma nedenleri (anamlılık değeri $p=0,351$ ve korelasyon değeri $r= -0,048$), iyilik sayılabilecek davranışlar (anamlılık değeri $p=0,742$ ve korelasyon değeri $r= -0,017$) ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler (anamlılık değeri $p=0,520$ ve korelasyon değeri $r=0,033$) alt grupları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

5. Sonuç

Lise düzeyinde bulunan gençlerde iç güdümlü- dış güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırma Ankara ilinde bulunan beş farklı lise türünde lise 1. ve 3. sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Örneklem grubu 379 kişiden oluşmuştur. Dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişki anket tekniği kullanılarak elde edilen bulgular doğrultusunda ortaya konmuştur. Araştırmada cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenlerle iç güdümlü- dış güdümlü dindarlık ve iyilik algısı alt grupları arasındaki ilişki de incelenmiştir. Araştırmada öncelikle örneklem grubundaki gençlerin genelinde dindarlık eğilimi ve iyilik algısı düzeyleri tespit edilmiştir. Daha sonra ise iç güdümlü-dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ve demografik değişkenlerle dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bulgulardan elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Araştırma bulgularına göre örneklem grubundaki gençlerin (% 60,7)'si iç güdümlü dindarlık eğilimine sahiptir. Genel olarak iyilik algıları olumlu yönde gelişmiştir. İyiliği öncelikle Allah rızası için

yapma eğilimindedirler. İyilik davranışını çoğunlukla yardım etme davranışı olarak algılamışlardır. İyilik yaptıktan sonra ise çok mutlu olmuş ve Allah'ın rızasını kazandıklarını düşünmüşlerdir.

Araştırmada temel olarak iç güdümlü –dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ve alt grupları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan korelasyon analizi bulgularına göre iç güdümlü dindarlık ile iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt grupları arasında pozitif yönde anlamlı, dış güdümlü dindarlık ile ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bu sonuç; “Dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, dış güdümlü dindarlıkla iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki ana hipotezimizi desteklemiştir. Benzer biçimde “İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ölçeği alt grupları olan iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlarda genel olarak iyilik algısı daha olumludur.” şeklindeki hipotezimiz de desteklenmiştir.

Araştırmada iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasındaki ilişki de incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf ve sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. İç güdümlü dindarlık ile okul türü arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve İmam- Hatip Lisesi diğer okul türlerine göre daha fazla iç güdümlü dindarlık eğilimine sahip çıkmıştır.

Araştırmada iyilik algısı ve alt grupları ile cinsiyet ve okul türü değişkenleri arasındaki ilişkiler de tespit edilmiştir. Bu bölümde elde edilen bulgulara göre cinsiyet ile iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Sonuçlar kızların genel iyilik algısının erkeklere göre daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmada okul türü ile iyilik algısı ve alt grupları arasındaki ilişki de ele alınmıştır. Okul türü ile iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucu hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İmam-Hatip lisesinin genel iyilik algısının diğer okul türlerinden daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Demografik değişkenlerden yaş, sınıf ve sosyo-ekonomik düzey ile İyilik Algısı alt grupları arasında – yaş ve sınıf ile iyilik yapma nedenleri alt grubu hariç- anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Sonuç olarak bu araştırmada elde edilen bulgular; ana hipotezimizi desteklemiş ve lise düzeyinde bulunan gençlerde iç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmanın anket uygulaması 14-18 Mayıs 2012 tarihleri arasında yapılmıştır. Gereklî izinler Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından (Sayı: B. 30.2.OĞÜ.0.72.00.302.08.01 1104-3015, Tarih: 25 Nisan 2012) ve Ankara Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğünden (Sayı: B. 08.4.MEM. 0.06.20.01-60599/35220, Tarih: 10 Mayıs 2012) alınmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler de Milli Eğitim Müdürlüğünde incelenmiş ve anket kâğıtları resmi olarak onaylanmıştır.

Uygulama tüm bu resmi izinlerden sonra gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın veri toplama süreci 2020 yılından öncedir ve bu nedenle ayrıca etik kurul izni gerekmemiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makale, Emine Zehra Bilge'nin Yrd. Doç. Dr. Mustafa Naci Kula danışmanlığında hazırladığı "Liseli Gençlerde İç ve Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Algıları (Ankara Örneği)" isimli Yüksek Lisans Tezinden oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Ağirkaya, G. (2009), *Kur'an-ı Kerim'de Birr* . (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akdoğan, A. (2011), *Sosyal Ahlak*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Allport, G.W. ve Ross, J.M. (1967), Personal Religious Orientation and Prejudice, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 432-433.
- Armaner, N. (1980), *Din Psikolojisine Giriş I*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Atalay, T. (2005), *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Aydın, M.S. (1992), *Din Felsefesi*, Ankara: Selçuk Yayınları.
- Ayten, A. (2009), *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayten, A. (2009), Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 111-128.
- Bahadır, A. (2006), Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler, H. HÖKELEKLİ, içinde, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (s. 307-368) İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Başaran, İ.E. (1994), *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Batson, C. D. (1976), *Religion as Prosocial: Agent or Double Agent?*, 12 Nisan 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/discover/10.2307> adresinden alındı.
- Buhari, Muhammed (1981), *El-Camiu's-Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Cirhinlioğlu, F.G. (2006), *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cirhinlioğlu, F.G. (2010), *Din Psikolojisi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Clouse, B. (2000), Ergenlerde Ahlak Gelişimi ve Cinsellik, çev. Turgay Gündüz, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (9), No: 9, 715-753.
- Cüceloğlu, D. (2009), *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çapar, B. (2008), *Farklı Orta Öğretim Öğrencilerinde Dindarlık ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çantay, H. B. (1972), *Kur'an'ı Hakim ve Meal-i Kerim*, İstanbul: Ahmed Sait Matbaası.
- Çetin, F. (2010), *Orta Öğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Devellioğlu, F. (1996), *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, D. M. (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Fadilloğlu, P. ve Kırnık, D. (2009), İlköğretim Öğrencilerinin İyilik Algıları, *1.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde* ss. 252-261, Elazığ: Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Güngör, E. (2008), *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (2010), *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürses, İ. (2001), *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, Bursa: Arasta Yayınları.
- Gürses, İ. (2010), *Dindarlık ve Kişilik*, Bursa: Emin Yayınları.
- Gürsu, O. (2011), *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hökelekli, H. (1993), *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010), *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2011), *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Izutsu, T. (2003), *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, (çev. Selahattin Ayaz), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Karakoç, N. vd. (2009), Akademisyenlerin İyilik Kavramı ve İyilik Yapma Konusundaki Düşüncelerinin İncelenmesi, *1.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* ss. 629-630, Elazığ: Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Karaman, H. , Topaloğlu, B. (1977), *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, İstanbul: Ana Neşriyat.
- Karaman, H. vd. (2007), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (5), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Kayıklık, H. (2000), *Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kılıç, M. (2011). Değerler Filozofisi ve Hukuksal Değerler, *Eğitime Bakış Dergisi*, No: 19, ss: 51-54.
- Kıraç, F. (2007), *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koç, M. (2004), Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Gelişim Özellikleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 231-256.
- Kula, M.N. (2001), *Kimlik ve Din*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Küçük, L. (2009), *Lise Gençliği Değerleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Mehmedoğlu, A.U. (1999), *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Müslim, Bin Haccac (1981), *El-Camiu's Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Oğuz, S. Vd. (2009), Üniversite Öğrencilerinin İyilik Yapma Eğilimlerinin Değerlendirilmesi, *1.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde ss. 596-605, Elazığ: Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları
- Onay, A. (2004), *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Okumuş, E. (2005), *Gösterişçi Dindarlık*, İstanbul: Ark Yayınları.
- Okumuş, E. (2010), Toplum ve Ahlak Eğitimi, *Eğitime Bakış Dergisi*, 18, 28-32.
- Okumuş, E. (2011), *Ahlak ve Siyaset*, 10 Ağustos 2013 tarihinde <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=1105> adresinden alındı.
- Okumuş, M. (2002), Kur'an'da Birr Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 5, (14), 97- 115.
- Sambur, B. (2007), *İslam'ın Aktüel Değeri*, Ankara: Katkı Yayınları.
- Şeltut, M. (2001), Bakara Suresinin Gerdanlığı Birr (İyilik) Ayetinin Tefsiri, çev. İdris Şengül, *Tasavvuf Dergisi*, 7, 321-335.
- Toksarı, A. (1992), Birr, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, VI, 205, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Topçu, N. (2010), *Ahlak*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turgay, N. (2009), Kur'an'da İyilik Kavramı, *1.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde ss.368-381, Elazığ: Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Uysal, E. (2005), Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, (1), 41-59.

- Vergote, A. (1978), Çocuk ve Din, çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXII, 315-329.
- Yağcı, H. (2006), *Orta Öğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yapıcı, A. (2002), Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık, *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (2), 76-117.
- Yavuzer, H. (1999), *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.